
ДВУПРЕДЛОЖНИ КОНСТРУКЦИИ В РАЗГОВОРНАТА РЕЧ

0. Конструкциите, които ще бъдат разгледани тук, се срещат най-често в устната реч, особено в спонтанната и неформалната (т. е. – в разговорната реч), но нямат характер на официални образувания и затова са интересен обект за изучаване. Те са интересни и с това, че се появяват и в някои научни текстове. Двупредложните конструкции (по-нататък за краткост – ДПК) са случаи от типа: *концертът продължи до към пет часа, купих цветята за по два лева, авя ти го за без пари, примерът ми е от под линия, изам на под колоните* и др.

1. Най-общо в ДПК участват, и е важно да се подчертае, не само от най-фреквентните български предлози в речта: 11 от първите най-често срещани според ранговия списък на Милова 1987. Любопитното е, че тези 11 предлога приблизително по равно се разпределят в три групи: такива, които участват във вербалните ДПК; такива, които участват в неформалните ДПК; и такива, които участват и в едните, и в

другите. Освен това се оказва, че специализацията предлозите протича не само по признака 'участие в именна вербална фраза', но и по признака 'първа/втора позиция в двойния предлог'. При такова разпределение на предлозите по двата признака се получава, че специализираните за даден тип ДПК предлози заемат предимно втората позиция в двойния предлог. Това се отнася както за именните ДПК – напр. *на, под, в*, така и за вербалните ДПК – напр. *към, без*. Посочените предлози по-често заемат втората предлогна позиция. Същевременно смесеният тип предлози (участващи и в именните ДПК, и във вербалните) обичайно заема първата позиция и в именните, и във вербалните ДПК – такива са *за, от, до*, както произтича от наблюдавания материал.

Такава двупризнакова предложна специализация е основание да се анализират двата типа ДПК – именни и вербални отделно.

1. 1. Именните ДПК по-точно са именно-именни конструкции, но тъй като опорната дума в тези конструкции съществително нарицателно име, те за краткост се назовават именни. Тези конструкции включват по-фреквентните предлози от разглежданите в сравнение с предлозите във вербалните групи – *в, на, пред* и те заемат непосредствено първата позиция пред именната фраза. Разглежданите именни ДПК са поставени в по-широкия контекст на глаголите за по-добър четивност, напр. *вино от на баща ми искаш ли, и оправдание за пред шефа, вземам си козунак от на баща ми*, както и ортографично спорното все още *сладолеви вкъщи*.

Именните ДПК отговарят на структурно описаната предложна фраза → предлог предложна фраза и предлог именна фраза → предлог именна фраза (символно: $PP \rightarrow P\ PP, PP\ NP$).

1. 2. В някои от посочените примери практически се наблюдава ефект за семантичната интерпретация на дадената ДПК, макар да елиминираме единия от предлозите и това по-често

първопозиционният предлог, т. е. този, който не е специализиран само за именната ДПК, срв. *оправдание /за/ пред шефа, карта /за/ от февруари*, докато обратното *оправдание /пред/ шефа, карта за /от/ февруари* е значително по-малко по значение в сравнение с първия случай на изпускане на предлог от ДПК. Тезата тук е, че прецизността в значението, получена в резултат на употребата на двата предлога, не може да се постигне с нито единия от тях, а само с конкурентността им и това е същинската мотивация за появата на ДПК.

Наблюдаваме освен това, че при тези ДПК съществуват конструкции (макар и с неидентично значение, но твърде близко), в които може да участва или единият, или другият от войните предлози, срв. *оправдание за пред шефа – оправдание за шефа и оправдание пред шефа*, както и *вино от на баща ми – вино от баща ми и вино на баща ми*.

1. 3. Перифразата като диагностичен метод за семантичната яснота на фразата в нашите случаи дава интересни резултати, срв. *вземам си козунак от на жена ми = вземам козунак от този, който е на жена ми, вино от на баща ми искаш ли = вино от това, което е на баща ми искаш ли*. Този тип перифрази ще се окажат полезни и по-нататък при обосноваването на двата типа ДПК).

В примери като последния може да се окаже, че именната фраза *вино* е сменила изконното си място, тъй като е в синтактичния контекст на *искам*, в резултат на което се е получила ДПК, а именно: *искаш ли вино от на баща ми ← искаш ли от виното на баща ми*, аналогично и във *вземам си козунак от на жена ми* спрямо *вземам от козунака на жена ми*. Появата на определителния член в перифразата не е случайна, определителността е налице и при по-нататъшната перифраза: *вземам си от козунака на жена ми ← вземам си от този козунак, който е на жена ми и искаш ли от виното на баща ми – искаш ли от това вино, което е на баща ми*. Дали при спонтанното речетворчеството можем да допуснем за механизма на речта появата (и респ. след това елимини-

рането) на междинни конструкции е проблем, който изисква по-обширно изследване. Тук само очертавам рамките му. Пр това възможно е да се окаже вярна и друга алтернатива за формирането на ДПК, която своеобразно обобщава горепозначаното с процеса на синтактична контаминация на предлозите *от* и *на* (за дадените примери) до образуването на теменни ДПК.

1. 4. Вербалните ДПК по същество са вербално-именни, тъй като опора на конструкцията представлява глаголите, те се характеризират тук като вербални. В наблюдаваната реч случаите с вербални ДПК са значително по-многобройни, например: *изпратих я до пред вратата, обадох се от при портиера, тръгвам за към гарата, вземам чантата от до колата, слизам на под колоните, примерът е от под линия.*

Вербалните ДПК отговарят на структурно описани глагол предложна фраза, предложна фраза – предлог предложна фраза и предложна фраза – предлог – именна фраза, символно: $V \cap PP$, $PP \cap pPP$, $PP \cap pNP$.

При именните ДПК не бяха анализирани конкретни лексико-семантични свойства на опорната дума в ДПК, предполагаща определен тип предлози. Причината бе и значително по-ограничения материал, при който изводите биха дали и недостатъчно пълен резултат. В същото време съчетаемостта на глаголите е значително повече наблюдавана и за нея разполагаме с проверен върху друг славянски език инструментариум (Апресян, 1974, ползваният за целите на тази работа полски превод на книгата ни дава практически резултатите от приложения в нея апарат и върху третия славянски език). Лексико-семантичните свойства на участващите в ДПК глаголи *изпращам, вземам, тръгвам, обажда се, слизам*, представящи опорната дума, предполагат факултативна реализация на валентност със значение за място или посока и obligatorна синтактична реализация на валентност за субект и обект. Взаимоотношението между различните видове валентност е посочено у Апресян 1974:1

и според него първите две са реализиреми най-фреквентно в речта след валентностите за субект и обект. Мястото и посоката в примерите са изразени посредством първия от двата предлога, без него бихме получили конструкции **изпращам пред вратата, *обадиx се при портиера, * вземам чантата до колата, * примерът е от линия* (при желана семантика). За тези случаи ДПК е единственият начин за реализация. Единствено възможен от тази група е примерът *тръгвам към гарата*. От това се вижда, че вторият предлог не може да функционира самостоятелно в ДПК при глаголите – това е една от разликите в ДПК при именните и вербалните ДПК.

Въпреки това се вижда, че в тези случаи вторият предлог е този, който внася прецизиране на значението в рамките на ДПК, тъй като *тръгвам за гарата* означава 'тръгвам с цел да стигна до гарата', докато *тръгвам за към гарата* означава 'тръгвам в посоката на гарата, без да стигам съвсем до нея', както и *изпращам до пред вратата* е 'изпращам непосредствено, именно до вратата' за разлика от близката еднопредложна структура *изпращам до вратата*, без категоричността на ДПК.

1. 5. Перифразата е ценна и за вербалните ДПК, защото разкрива структури като: *примерът е от под линия* → *примерът е от текста, който е под линия* или *вземам чантата от до колата* → *вземам чантата от мястото, което е до колата*, както и *обаждам се от при портиера* → *обаждам се от телефона, който е при портиера*. В перифразите са подчертани определените елементи и те твърде напомнят аналогичните подчертани елементи при именните ДПК в 1. 3. Следва да се отбележи, че втората част от структурата има изреченски характер и изпускането ѝ (без промяна в хипотетичната изконна семантика) говори за кондензация поне на две изреченски структури – основната, анализираната тук, и предполагаемата, възстановената чрез перифраза – в едно изречение, съдържащо ДПК. С други думи,

ДПК заместват изречение и така представят не про-
двупредложно образувание, а отчасти и предикация. Харак-
терът на тази предикация би бил предмет на следва-
щи изследвания и наблюдения.

2. Изводи. Те следват от изложения материал и
представят в резюмиран вид.

2. 1. Първата апроксимация при анализа на двупредло-
жителните конструкции е формално мотивирана: конструкции,
които съдържат едновременно два фреквентни български предло-

2. 2. В зависимост от опорната дума в конструкциите ДПК
се очертават като два типа – именни и вербални.

2. 3. Някои от предлозите са специализирани за употреба
в ДПК от именен тип и в ДПК от вербален тип.

2. 4. Перифразата разкрива, че както при именните, т.
е. и при вербалните ДПК може да се постулира изпускането на е д
т и п н и структури, което и в двата случая води до конденза-
ция на значението под формата на ДПК.

3. В заключение би следвало да се отбележи, че
синхронен план двойните предлози са различно синтакти-
чно явление от сложните предлози, срв. *измежду, покрай, наср-
ещ* както и от предложно-именните комбинации като *пред вид-
на с оглед на, благодарение на* и под., което ги прави равностой-
ни обект на лингвистично описание.

ЛИТЕРАТУРА

Николова, 1987: Николова, Ц. Честотен речник на българската р-
ворна реч, София

Апресян, 1974: цит. по: Апресян J. D. Semantyka leksykalna, War-
sawa, Ossolineum, 1980